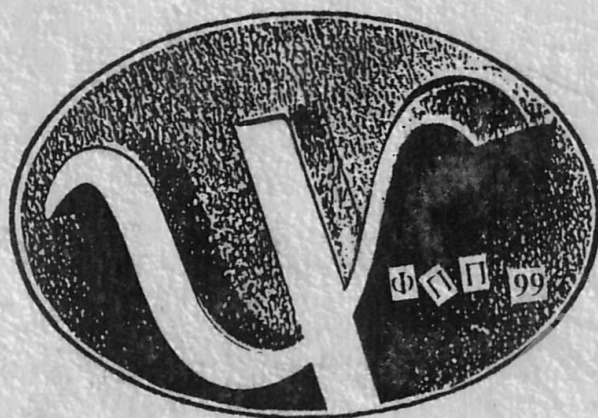

ПСИХОЛОГИЯ И ДЕТИ:
рефлексия по поводу защиты
прав ребенка

Министерство образования Республики Беларусь

**Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка**

Факультет прикладной психологии

**ПСИХОЛОГИЯ И ДЕТИ:
РЕФЛЕКСИЯ ПО ПОВОДУ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА**

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

24-25 марта 1999 года

Минск 1999

УДК 159

ББК 88.5

П 863

Редакционный совет:

Я.Л. Коломинский (гл. ред.)

Газтано Барлетта,

А.А. Амельков,

С.И. Коптева,

А.П. Лобанов,

В.И. Слепкова,

Л.В. Финькевич,

И.А. Фурманов

В сборник вошли материалы, присланные в оргкомитет международной научно-практической конференции. Авторы затрагивают широкий круг проблем защиты детской субъективности в процессе социализации личности ребенка.

В подготовке материалов сборника к печати приняли участие члены оргкомитета, сотрудники факультета прикладной психологии Белорусского государственного педагогического университета им. М.Танка.

Содержание издания отражает весь спектр взглядов на указанную проблему не только в психологической науке, но и в смежных дисциплинах. В материалах сборника сохранены стиль и терминология авторов. Сборник предназначен для психологов, педагогов, социологов, работников медицинских и юридических учреждений, аспирантов и студентов психологических факультетов.

ISBN 985-435-135-1

© Коллектив авторов, 1999.

САЦЫЯЛЬНА-ПСІХАЛАГІЧНЫЯ ХАРАКТАРЫСТЫКІ МІЖАСОБАСНЫХ ЗНОСІН У МАЛАЙ ГРУПЕ.

Амялькоў А.А., Ермалаева І.А., Піпчэнкава Э.М.

Сутнасць чалавека і яго развіцця заключаецца ў тым, што ён жыве, дзейнічае, развіваецца пры наяўнасці ўнутраных патрэбнасцяў і магчымасцяў для іх задавальнення. Мноства натуральных патрэбнасцяў чалавек не асэнсоўвае і яны існуюць на несвядомым узроўні. Гэта азначае, што чалавек імкнецца задаволіць не толькі патрэбнасці, якія ўсведамляе, але ж ў першую чаргу задавальняе ўсе натуральныя патрэбнасці. Незадавальненне патрэбнасцяў чалавека вызывае адмоўныя эмоцыі, незадаволеннасць, неўратызм, а можа і псіхічныя захворванні.

Асобую роль у жыцці чалавека маюць патрэбнасці ў зносінах з другімі людзьмі. Па-першае, зносіны выступаюць як арганічная патрэбнасць. Псіхіка чалавека, яго ўнутраны свет не можа існаваць без зносінаў з другімі людзьмі. Для псіхічна здаровага чалавека патрэбнасць у зносінах з'яўляецца такой жа натуральнай патрэбнасцю, як і патрэбнасць есці, спаць, дыхаць і г.д. Па-другое, зносіны задавальняюць, або спрыяюць задавальненню другіх вельмі значных для чалавека патрэбнасцяў (патрэбнасць у новых эмоцыях, перажываннях, у новай інфармацыі, патрэбнасць у камунікацыі, устанавленні ўзаемін). Са-мыя высокія патрэбнасці чалавека - патрэбнасці ў самазацвярдзенні і сама-актуалізацыі таксама не могуць задавальняцца без удзелу зносінаў. Гэта азначае, што большасць патрэбнасцяў чалавека, задавальняецца або непасрэдна ў зносінах, або ўскосна з дапамогай зносінаў.

Адзначанае меркаванне дае падставу вызначыць дыфініцыю зносінаў. На наш погляд, міжасобасныя зносіны - гэта знешнія актыўнасці чалавека, якія скіраваны на задавальненне яго патрэбнасцяў ва ўзаемадзеянні з другімі людзьмі. У асобных псіхалагічных даследаваннях зносіны разглядаюцца як асобны від дзейнасці (Я.Л.Каламінскі, А.А.Лявонцеў). Мы прытрымліваемся погляду, што зносіны з'яўляюцца знешнім структурным кампанентам міжасобаснага ўзаемадзеяння і знаходзяцца ў цеснай узаемасувязі з дзейнасцю чалавека і яго адносінамі да сябе, да другіх людзей, да акружаючай рэчаіснасці. Мы лічым, што міжасобасныя зносіны чалавека неабходна разглядаць у структуры міжасобаснага ўзаемадзеяння.

Міжасобаснае ўзаемадзеянне мы разумеем як знешнюю і ўнутраную (псіхічную) актыўнасць чалавека, якая накіравана непасрэдна або ўскосна на сябе ці другіх людзей. Міжасобаснае ўзаемадзеянне, на наш погляд, складаецца з трох страт (слаёў). Верхняя страта (слой) прадстаўляюць міжасобасныя зносіны чалавека. Больш глыбокі слой азначае сумесную дзейнасць, а цэнтральным ўтварэннем з'яўляюцца адносіны. Кожны кампанент прадстаўляе сабой асобную адзінку псіхалагічнага аналізу міжасобаснага ўзаемадзеяння і мае свае якасныя зместавыя характарыстыкі і колькасныя паказчыкі.

Міжасобасныя зносіны чалавека ў сваю чаргу ўмоўна падзяляюцца на вярбальныя і невярбальныя. Вярбальнымі зносінамі ў псіхалогіі лічуць тыя, якія рэалізуюцца словамі, знакамі, сімваламі, гукамі і г.д. Да невярбальных сродкаў зносінаў адносяць міміку, жэсты, позы, рухі, погляд, розныя афарбоўкі маўлення і г.д. Мы лічым, што зносіны можна ўмоўна падзяліць па зместу на тры групы: 1) зносіны дзеля зносінаў (зносіны, якія задавальняюць натуральную патрэбнасць у камунікацыі, абмене інфармацыі і г.д.); 2) зносіны, якія забяспечваюць сумесную дзейнасць,

арганічна ўваходзяць у структуру і змест дзейнасці; 3) зносіны, якія скіраваны на ўстанаўленне ўзаемін паміж людзьмі. Такая класіфікацыя грунтуецца на тым, што зносіны ўтрымліваюць афектыўны, аперацыйнальны і гнастычны кампаненты.

Тэарэтычны аналіз паказвае, што зносіны, сумесная дзейнасць і міжасобасныя адносіны ўтвараюць адзіны цэльны псіхалагічны феномен - міжасобаснае ўзаемадзеянне. Адзначанае тэарэтычнае палажэнне мае прынцыповае значэнне для фарміравання і развіцця зносін, асабліва гэта датычыць тых прафесій, у якіх галоўным сродкам дзейнасці з'яўляецца слова (псіхалогія, педагогіка, медыцына, журналістыка, палітыка і многія другія). Каб дасягнуць пэўных поспехаў у прафесійным дзейнасці неабходна чалавеку працаваць над развіццём міжасобаснага ўзаемадзеяння, асобаснага развіцця.

У міжасобасным узаемадзеянні зносіны з'яўляюцца знешнім бокам, і таму нашы мярканні аб чалавеку, аб яго якасцях і развіцці толькі на аснове зместу маўлення могуць быць памылковымі. Асабліва можна памыліцца пры ўспрыманні зместу вербальных зносін: адзін і той жа змест можа мець розныя сэнсы. Асноўнай прычынай памылак з'яўляецца тое, што ўспрыманне асобай другіх людзей грунтуецца на агульных сацыяльных стэрэатыпах. Але неабходна ўлічваць і тое, што акрамя агульных стэрэатыпаў існуюць узроставыя, палавыя і індывідуальныя стэрэатыпы. Кожны чалавек мае свае асаблівасці ўспрымання, разумення і асэнсавання інфармацыі. Індывідуальныя асаблівасці ўспрымання інфармацыі абумоўлены ўзростам, жыццёвым вопытам чалавека, яго прафесійнай падрыхтоўкай, узроўнем асобаснага развіцця. Для таго, каб зразумець чалавека, недастаткова назіраць толькі за маўленнем і паводзінамі яго, але неабходна ведаць матывы яго зносін і больш звяртаць увагу на яго накіраванасць у дзейнасці, яго светапогляд. Неабходна адзначыць, што на невербальным узроўні ўспрыманне чалавека, яго прычоска, стыль і каляровая гама адзення, моц, тэмбр і вышыня голасу, паўзы і інтанацыя пры размове, погляд, міміка і жэсты адлюстроўваюць яго развіццё, наяўнасць пэўных сацыяльных стэрэатыпаў, якія складаюцца з самага ранняга дзяцінства. Для таго каб мяркаваць аб асобе, неабходна ведаць аб ўзроўні яе развіцця, развіцця вобразу "Я", матываў паводзін і дзейнасці, аб развіцці эмацыянальна-валявой, інтэлектуальнай, маральнай сфер асобы, а таксама аб каштоўнасных арыентацыях асобы, паказчыках міжасобасных адносін і г.д.

Развіццё малай групы, пасляховасць яе дзейнасці вызначаецца статуснымі структурамі ў сістэме зносін, міжасобасных адносін, лідэрства ў дзейнасці, ролевай структурай. Звернемся да статуснай структуры ў сістэме зносін.

Усе людзі, якія ўзаемадзейнічаюць у групе, адносяцца адной з наступных статусных груп: "лідэры ў зносінах", "актыўныя ў зносінах", "пасіўныя ў зносінах", "валяваныя ў зносінах". Для таго, каб вызначыць статус кожнай асобы ў групе неабходна правесці стандартызаванае назіранне за зносінамі з абавязковым фіксаваннем (фіксаваннем па спецыяльна разпрацаванай схеме або з дапамогай магнітафонных або відэамагнітафонных запісаў і г.д.). Пры назіранні мы можам заўважыць, што кантакты могуць быць актыўнымі (чалавек звяртаецца да другога чалавека) і пасіўнымі (чалавек слухае другую асобу, якая звярнулася да яго). Пры гэтым усе ўдзельнікі зносін будуць мець статыстычна значныя адрозненні ў колькасці як актыўных, так і пасіўных кантактаў. Людзі, якія маюць статыстычна значныя адрозненні ў колькасці актыўных кантактаў, характарызуюцца наяўнасцю асобаснай якасці інтэнсіўнасці зносін. Чым больш у асобы актыўных кантактаў, скіраваных на розных людзей, тым больш выражана ў яе інтэнсіўнасць у зносінах. Колькасць пасіўных кантактаў асобы характарызуе яе рэферэнтнасць (значнасць для людзей)

у міжасабовых зносінах. Рэферэнтнасць чалавека вызначаецца колькасцю зваротаў другіх людзей да яго ў зносінах.

Сума актыўных і пасіўных кантактаў кожнага члена групы вызначае яго статус у сістэме зносін. Асобу, у якой колькасць актыўных і пасіўных кантактаў значна больш на статыстычным узроўні ў параўнанні з другімі (больш статыстычна даверанага інтэрвала размярвання кантактаў), можна ўмоўна аднесці да статуснай групы "лідэраў". Людзей, у якіх колькасць адзначаных кантактаў больш верхняга сярэдняга арыфметычнага значэння, але менш статыстычна даверанага інтэрвала, можна аднесці да статуснай групы "актыўных" у зносінах. Адпаведна, можна вызначыць "пасіўных" у зносінах. Яны маюць колькасць актыўных і пасіўных кантактаў менш, чым сярэдняе арыфметычнае, але больш ніжняга статыстычна даверанага інтэрвалу. Да статуснай групы "ізаляваных" адносяцца людзі, у якіх колькасць кантактаў менш ніжняга статыстычна даверанага інтэрвалу. (Статыстычны давераны інтэрвал вызначаецца з дапамогай сярэдняга квадратычнага адхілення).

Статус асобы ў сістэме міжасобасных зносін вызначае задаволенасць яе зносінамі. Людзі, якія маюць нізкі статус і абмяжаваную ў зносінах колькасць людзей, часцей адчуваюць дыфіцыт у зносінах і на несвядомым узроўні адчуваюць патрэбу ў кампенсацыі. Гэта патрэба можа праяўляцца ў залежнасці асобы ад тытуню, алкаголю і др. Намі ўстаноўлена, што асобы юнацкага ўзросту з нізкім статусам ў зносінах горш прыстасоўваюцца да новых сацыяльных умоў і больш залежны ад сацыяльных стэрэатыпаў. Паводзіны "лідэраў" і "пасіўных", і тым больш "ізаляваных" значна адрозніваюцца. "Лідэры" і "актыўныя" у зносінах дамінаруюць і кіруюць зносінамі, а "пасіўныя" і "ізаляваныя" падпарадкоўваюцца, прымаюць розныя ўмовы зносін.

З другога боку, статусную дыферэнцыяцыю ў міжасобасных зносінах у ма-лай групе неабходна вывучаць, каб вызначаць дабрабыт і аптымальнасць зносін у ма-лай групе, накіраванасць зносін. Так, назіранні зносін паказваюць, што маўленне ў адных людзей пераважна вызначаецца ўстойлівымі дыядамі, у другіх людзей пераважна зносіны ў трыядах (для іх неабходны трэці суб'яднікі), адзначаюцца і групавыя зносіны (на накіраванасці ў квадрах (чатыры чалавекі), квінтах, ланцугах і другіх схемах). Часта сустракаюцца асобы, для якіх вызначанай накіраванасці на пэўных людзей не назіраецца. Для іх галоўная мэта, каб суб'яднікам было больш і розных. Аналіз адзначаных выпадкаў сведчаць аб тым, што колькасць жадаемых суб'яднікаў характарызуе такую якасць асобы як экспансіўнасць.

Адзначаныя сацыяльна-псіхалагічныя характарыстыкі міжасобасных зносін у малай групе не прэтэндуюць на пэўную якаснага і колькаснага аналізу гэтага феномену, але дазваляюць вызначыць яго аб'ектыўныя паказчыкі і мо-гуць быць выкарыстаны пры даследаванні і карэкцыі зносін у малых групах.